

Gazdag Ferenc

Geopolitikai reneszánsz? Egy új szakfolyóirat megjelenéséhez

Tradicionális, ugyanakkor elegáns megjelenésű kiadvánnyal jelentkezett a magyar társadalomtudományi piacon a Zsigmond Király Főiskola 2010-ben felállított geopolitikai kutatóközpontja. A *Geopolitika a 21. században* című folyóirat – ahogy Bernek Ágnes főszerkesztő írja beköszöntőjében – alapvető céljának a formálódóban lévő többpólusú világ vizsgálatát, a globalizáció stratégiai kérdéseit, valamint Magyarország jelenlegi és jövőbeni szerepének kutatását kívánja középpontba állítani. Az első szám mindenestre impozáns (reményeink szerint később sem fogyatkozó) szerzőket és tematikus választékot prezentál az olvasó számára: a három fő tanulmány témája a globalizáció és a geopolitika (Bayer József), a világgazdaság és világpolitika összefüggéseinek áttekintése (Bernek Ágnes), illetve a nemzetbiztonság és a geopolitika érintkezései a 21. században (Botz László). Olvashatunk továbbá egy elemzést Irán hatalmi-politikai törekvéseiről (Ablaka Gergely), valamint egy interjút Demján Sándorral.

Bayer József akadémikus tanulmánya jó adag intellektuális erőfeszítést kíván meg az olvasótól: részint amiatt, hogy bizonyos olvasottságot feltételez nemcsak a klasszikus, hanem a legfrissebb geopolitikai irodalomból is, részint pedig azért, mert olyan irányzatokra is kitér a bemutató során (például a kritikai geopolitikai iskolák), amelyek még messze vannak az iskolákat általában jellemző fogalmi és elméleti homogenitástól. Tanulmányának alapkonceptiója, hogy a geopolitika – a földrajzi tényezők politikai szerepének elméleti

konstrukciókba öltöztetése – hosszú történelmi korszakokon keresztül volt jellemzője az emberi közösségeknek. Ezt a megközelítést a modern területi államok megjelenése, a területi államoknak egy eleve globálisnak elgondolt nemzetközi rendszer részeként való tételezése, s egy olyan világkép megkonstruálása tették lehetővé, ahol a térbeli különbségek egyúttal civilizációs/fejlettségi skálaként is megjelennek. A geopolitikai reprezentációk fizikai megjelenítése leginkább a térképekben érhető tetten, amelyekbe a geopolitikai koncepciók preferenciái, értékszemlélete magán a térképszerkesztésen keresztül eleve be vannak építve. Ugyanezen eljárás érhető tetten a térbeli képzetek időbeli, azaz egy „evolúciós vonal mentén”, néha meg sem fogalmazott értékhierarchiába történő konvertálásában is. Vagyis az olyan fogalmak, mint például az „európaiság” ily módon kap értéktartalmat, s ahogy Bayer írja, nyugatról kelet felé haladva „az országok és népek egyre kevésbé számítanak európainak, függetlenül attól, hogy földrajzi értelemben hol is húzódnak Európa határai”.

A tanulmány konklúzióját a szerző Cohen-Tanugi okfejtéséből viszi tovább: „az új geopolitikának a globalizáció megváltozott viszonyai között nagymértékben különböznie kell a régitől. A közös érdekek felismerése és a kölcsönös partnerség szükségességének elismerése nélkül egyetlen olyan probléma sem lesz megoldható, amelyet egy globális rendszerbe szerveződő társadalom felvet. A hatalmi politikának ugyan nincs vége, de... a jö-

vendő konfliktusainak megértéséhez kicsit differenciáltabb elméletekre van szükség annál, hogy ki uralja az eurázsiai heartlandet.”

A sok elméleti elágazást és kutatási lehetőséget nyitva hagyó tanulmány kapcsán csak sajnálni lehet, hogy Bayer akadémikus írása az új század geopolitikai kihívásainak áttekintéséhez és értelmezéséhez nem használta fel az egyébként hosszú előzményekre visszatekintő francia geopolitikai iskolákat, közülük is elsősorban az Yves Lacoste vezette műhely kiadványait. A *Dictionnaire géopolitique* és a *Hérodote* folyóirat által összegyűjtött reflexiók az angolszász tradícióktól mindig megkülönböztethető színeket képviselnek. Ugyancsak hiányérzetet okoz az elmúlt két évtizedben robbanásszerűen újraéledt orosz geopolitikai reflexiók mellőzése. A Szovjetunió szétesése után Oroszország számára új nemzetközi legitimációs területeket kereső orosz geopolitikai iskolák már-már áttekinthetetlen mennyiségű „terméssel” jelentkeztek A. Dugintól A. Vaszilenkón, B. A. Iszajevon, A. R. Tuzikovon át N. A. Nartovig. Az eurázsiai heartland természetesen mindegyikük koncepciójának szeretett része. Csak nem annyira a 19. századi földrajzi értelemben, hanem abban, hogy ez a heartland látja el olajjal és földgázzal szinte egész Európát.

A folyóirat második írásában a hosszú oktatói háttérrel rendelkező Bernek Ágnes didaktikailag más megoldást választott. Tanulmányának elején mind eszmetörténeti, mind pedig fogalmi vonatkozásban mintegy „besegíti” az olvasót a geopolitika világába. Előbb a klasszikus geopolitikai szerzőkhöz vezeti őket (Ratzel, Kjellén, Mackinder), majd a legújabbakhoz is (Brzezinski, Agnew, Corbridge). Tanulmányának további részében a geoökonómia fogalmkörét mutatja be. Tézise, hogy a hidegháborús időszak fegyveres versengésének végeztével a

„globális világpiac korszakában a geoökonómiai gondolkodásmód vált meghatározóvá”. Az eredetileg Edward Luttwak nevéhez köthető fogalom karrierje az 1990-es évektől ívelt fel, s a szerző gyakorlatilag csak annyit értett rajta, hogy a nemzetek közötti tradicionális fegyveres küzdelmeket ma már a gazdasági versengés eszközeivel vívják: „Mindenkinek egyetért abban, hogy a kereskedelmi rendszer kiszorítja a katonait: a tőke a tűzerőt, a polgári újítások a katonai-technikai haladást, a piac terjedése pedig a helyőrségeket.” Bernek kitér a francia geoökonómiai kutatásokra, illetve az *Institut Choiseul pour la politique internationale et la géoéconomie* tevékenységére is. Konklúziója, hogy a geoökonómia „nem önálló tudományterület, hanem a geopolitika része, a politika és a tér kapcsolatának gazdasági elemzése”.

A folyóirat harmadik tanulmányát Botz László jegyzi, aki vizsgálatait – követve a geopolitika diszciplína fejlődéstörténeti szakaszait – egy harmadik irányba tereli. Vagyis a földrajzi determináltság, majd ezt követően a gazdasági irányultság fázisa után ő a geopolitika biztonságpolitikai és nemzetbiztonsági dimenzióit állítja vizsgálatai előterébe. Mindezen belül pedig az európai biztonságot. A felfestett kép ugyancsak összetett és dimenzionált lett: az európai biztonságot befolyásoló első réteg a környezeti-ökológiai hatásokból fakad, amelyeknek elhárítása-kezelése messze túlmegegy az európai államok és az Európai Unió képességein. Az Európai Unió a 2003-ban elfogadott Biztonsági Stratégia egyik tengelyeként kezeli a környezeti kihívásokat, s együtt kíván működni minden nemzetközi szervezettel a kihívások kezelése érdekében. A tanulmány által felfestett második réteg a nemzetközi hatalmi viszonyokat érinti. Egyenként vizsgálja a nemzetközi biztonság jelentős szereplőit, illetve mozgásterüket a közeljövő

biztonsági elmozdulásaiban. Ennek keretében mutatja be az USA különféle doktrínáit, mindenekelőtt a NATO keretében érvényesítendő célkitűzéseket, s leszögezi, hogy az „Egyesült Államok európai biztonságot befolyásoló hatásai közül a NATO-tagság, illetve az abból adódó kötelezettségek” a leginkább mérvadóak.

Botz László tanulmánya kitér Magyarország geopolitikai környezetének értelmezésére is. Megállapítja, hogy mivel Magyarország az európai fejlődéstörténet törvonalán fekszik, ebből fakadóan geopolitikai meghatározottsága is sajátos: ebben a térségben ugyanis az európai kihívások szinte mindegyikével találkozhatunk. Az ország jellemzői közül kiemeli a „nyitottságot”, amely egyidejűleg jelent előnyöket, hátrányokat, adottságokat és felelőségeket. A cikk konklúziója az, hogy „ma már nem létezik olyan reális gazdasági, politikai vagy biztonságpolitikai, illetve védelempolitikai koncepció, amelyet Magyarország csupán önerejére támaszkodva, az euroatlanti közösségtől függetlenül képes lenne megvalósítani”.

Önmagában nem kis bátorságra és ambícióra vall Magyarországon 2010-ben egy nyomtatott folyóirattal jelentkezni. Nem csak amiatt, hogy minden nyomtatott kiadvány kiadói az elektronikus információközlés mind erősebb nyomásáról beszélnek. Arról, hogy az olvasók könnyebben, gyorsabban, s nem utolsósorban olcsóbban (ezen többnyire az ingyenességet értik) hozzájutnak a kiadványok elektronikus változatához. Hogy a hagyományos könyvárusi forgalomban terjesztett kiadványokat nem vásárolják. Ebben a *Geopolitika a 21. században* kiadvány szerkesztői nem foglalnak állást, holott lehet, hogy sokan eleve azt fogják kérdezni, hogy mikor és melyik weboldalon lesznek a tanulmányok elérhe-

tők. Egyelőre a klasszikus hirdetési formákat találjuk meg mind a Zsigmond Király Főiskola, mind a kiadó L'Harmattan weboldalán. Arról sem kaptunk információt, hogy a folyóirat évente hány alkalommal fog megjelenni.

A bátorság másik eleme maga a diszciplína. A geopolitikai szemlélet, a geopolitikai látásmód nem önmagáért való, l'art pour l'art aktivitás. A geopolitikai elemzések a mindenkori hatalmi tényezők eszközei voltak és maradtak. Elég csak egyszer belelapozni a hajdani elnöki tanácsadó, Zbigniew Brezinski könyvébe (*A nagy sakktabla*), hogy érzékeljük, mi végre való a geopolitika. Bár e diszciplínának megszűnt a tudományos közéletből való száműzetése a hidegháború befejeződésével, visszatérését még mindig gyanakvás kíséri. Művelői sem toporognak a kiadók kapui előtt, vaskos kéziratokkal a hónuk alatt. Aggodalommal vegyes tehát az a kérdés is, hogy a szerkesztők milyen szerzők milyen anyagaival fogják megtölteni a következő számokat. A recenzens – aki személy szerint elkötelezett támogatója a geopolitikai köteteknek, lévén, hogy bábáskodott két hasonló kiadvány születésénél is – csak örömét és biztatását tudja kifejezni mind a Zsigmond Király Főiskola vezetése, mind a kiadvány szerkesztői/szerzői felé.

Technikai megjegyzés: amennyire szerencsés és magától értetődő a térképek alkalmazása a kiadványban, olyannyira zavaró az a szerkesztési gyakorlat, amely kövéren szedett betűkkel kívánja vezetni az olvasót. A bürokrácia irattermelésében bevett eljárás kifejezetten irritáló. Azt az érzést kelti az olvasóban, hogy a szerkesztők nem hiszik el: képes az olvasó egy leírt szöveget értelmezni. Célszerű lenne ezt ezért mellőzni a következő számokban. ■